

Імена та особистості у становленні Зоологічного музею Ужгородського національного університету

В. Г. Рошко, В. В. Рошко

Ужгородський національний університет

Names and Personalities in the Development of the Zoological Museum of Uzhhorod National University. — Roshko, V. H., Roshko, V. V. — Many names and personalities are bounded with the zoological museum of Uzhhorod National University — who were famous and not so famous employees. For 70 years of existence here worked those who created the history of the zoological museum of Uzhhorod University. The result of their work became a rich and valuable exposition of local and world fauna. The museum turned to be an excellent school for future scientists and lecturers of the Biological faculty of Uzhhorod University. An important contribution to the development of the zoological museum was made not only by graduates of Uzhhorod University, but also by known naturalists, professors of Uzhgorod gymnasiums from the late XIX and early XX century.

Задачі та змістове наповнення зоологічних музеїв при класичних університетах визначаються навчальною, науковою та просвітницькою діяльністю у широкій фауністичній площині регіонального чи глобального масштабу. Але наочний, інформативний дух і статус музею базується не тільки на репрезентативності експозиційних матеріалів. За колекціями та експонатами стоять ті, хто їх добував, виготовляв та презентував. Ті, хто формував унікальну цілісність експозиції репрезентованої фауни, систематизував і зробив її цінним науковим надбанням як для широкого загалу, так і для фахівців-зоологів. Якість та ефективність роботи музею віддзеркалюється в особистостях його співробітників. Тих людей, котрі розбудували музей, поповнювали експозицію і наукові фонди, вкладали душу і труд, свої знання й уміння у функціональну унікальність важливої природознавчої структури при Ужгородському університеті.

Харизма особистостей проявляється у презентабельності і, врешті, в ефективності та ефектності експозиції. За 70 років існування Зоологічного музею Ужгородського університету пройшло і змінилося багато людей і навіть поколінь. Музей був заснований у грудні 1945 року під назвою Біо-зоологічний музей. Серед фахівців зоологів тут працювали і ті, котрі не мали дипломів про біологічну освіту; врешті, були і такі, котрі не мали середньої освіти. Але всі вони відзначаються посильним внеском у становлення та розбудову університетського зоомузею.

Після призначення директором музею Катерини Григорівни Нестеренко — випускниці біологічного факультету Харківського державного університету, першим співробітником із 1 січня 1946 р. був зарахований до штату відомий підкарпатський художник Й. Й. Бокшай — майбутній заслужений художник України. Перебуваючи на посаді наукового співробітника біозоомузею, Йосип Йосипович — майбутній заслужений художник України, член-кореспондент Академії мистецьких наук України, професор, виконував роботи по художньому оформленню експозиції, а по їх завершенню, 1 травня 1946 р. звільнився. І донині збереглися експозиційні задники у залах музею, що належать пензлю видатного художника.

Поміж перших співробітників слід згадати і місцевих мисливців: М. Поповича, А. Ю. Герзанича, Ю. І. Клепача, І. І. Кушніра, котрих зараховували до штату музею препараторами. Це вони у 40–50-х роках минулого століття, на зорі становлення музею були першими таксидермістами і здобувачами хребетних тварин місцевої карпатської фауни.

Серед прізвищ перших співробітників виділяється, без перебільшення, видатний ужгородський натураліст, орнітолог-любитель і високопрофесійний таксидерміст в одній особі — Олександр Олександрович Грабар. Випускник Будапештського університету, згодом — професор Ужгородської гімназії, він був надзвичайно обдарованою та освіченою людиною, науковцем-природознавцем від природи. Ним на початку ХХ ст. зібрана і виготовлена унікальна колекція чучел денних хижих птахів і сов з території Закарпаття і Східної Словаччини, що нарахувала понад 200 екземплярів. Керівництво, на жаль, не зуміло оцінити унікальні здібності Олександра Олександровича, і через два з половиною місяці після зарахування його було звільнено з роботи. Тим не менше, вже після смерті О. О. Грабаря сім'я передала надзвичайно цінну колекцію чучел птахів в дар до біозоомузею Ужгородського державного університету. Зараз ця колекція займає чільне місце в експозиції музею і за оцінками фахівців є однією з кращих у Європі.

Рівень експозиції незаперечно визначається рівнем професіоналізму співробітників музею. Та поряд з цим, сам зоомузей може виступати середовищем формування фахівців, полігоном для росту і становлення майбутніх науковців високого класу. Із 1951 року в біозоомузей приходять працювати за направленням перші випускники біологічного факультету, фаховий рівень яких відповідає вимогам, що ставляться до роботи такого характеру. Науковими співробітниками стали О. Р. Довгань, Г. М. Рошко, І. І. Бокотей, В. І. Пономарчук, А. А. Зубенко, Й. М. Погоріляк, М. Ф. Мателешко, котрі визріли тут як науковці і були згодом запрошені викладачами на кафедру зоології безхребетних і кафедру зоології хребетних Ужгородського університету.

Наступні покоління педагогічного колективу біологічного факультету — Т. Т. Дудинський, О. Ю. Мателешко, В. Ю. Крочко, Ж. Г. Меліка, Л. А. Потіш, В. В. Мірутенко — також пройшли школу роботи в зоомузеї.

Справжнім науковим полігоном став Зоологічний музей Ужгородського університету для майбутніх відомих у світі науковців-біологів, що зуміли себе реалізувати за межами Закарпаття. Через трудовий стаж музею Ужгородського університету пройшли: доктор біологічних наук, професор, фізіолог М. Ю. Клевець (колишній завідувач кафедри фізіології людини і тварин Львівського національного університету ім. Івана Франка), доктор біологічних наук, професор, ентомолог Ж. Г. Меліка (керівник лабораторії здоров'я рослин та молекулярної біології Угорської Академії Наук, м. Будапешт), кандидат біологічних наук, орнітолог О. Є. Луговой (колишній завідувач кафедри зоології Мордовського педагогічного університету, м. Саранськ, Росія), кандидат біологічних наук, орнітолог В. С. Талпош (колишній доцент кафедри зоології Тернопільського педагогічного університету).

Становлення зоологічного музею Ужгородського університету та його якісний ріст, безперечно, визначалися і особистим внеском тих, хто стояв біля керма музею — директорами. За 70-літню історію директорували: К. Г. Нестеренко, М. Я. Кучеренко, В. П. Маслова, М. П. Макара, Ю. Ю. Попович, М. Й. Келентей, В. С. Талпош, О. Є. Луговой, Л. Й. Киричук, Ю. І. Мателешко, І. І. Козуб, О. М. Бокотей (нинішній директор музею). У перші роки становлення біозоомузею УжДУ важливу спрямовуючу роль відіграли наукові куратори музею: І. Г. Рогаль, І. Я. Коллюшев, К. К. Власова, котрі надавали консультативну допомогу співробітникам у плануванні та реалізації ефективної роботи цієї університетської структури.

Але окремо слід згадати зоологів за покликанням, тих співробітників, що віддали рідному музею не одне десятиліття самовідданої праці, для яких музей став любов'ю на все життя. Тепло рук В. І. Пономарчук, М. Й. Келентей, І. І. Кушніра, І. С. Оленя, О. З. Александрової, Л. Й. Киричука, Ю. І. Мателешка і зараз відчувається на експонатах, виставлених в залах Зоологічного музею УжНУ.

Понад 40 років життя віддав рідному музею Юрій Іванович Мателешко. Чудовий таксидерміст-професіонал, що вчився цій справі у кращих фахівців Радянського Союзу в Зоологічному музеї Московського державного університету, він виготовив близько 500 виставкових і понад 1000 фондових експонатів. Юрій Іванович володів секретами роботи з крупними тваринами, за що його навіть було запрошено Міністерством культури СРСР на зйомки італійсько-радянського кінофільму «Битва під Ватерлоо» для виготовлення 10 опудал коней.

Історія Зоологічного музею Ужгородського університету багата іменами не тільки тих, хто тут працював, але і відомих науковців європейського та світового масштабу, котрі долучилися до формування експозиції, збагативши її цінними експонатами. Унікальну значимість мають колекції рогів диких копитних та тропічних комах, які зібрав у кінці XIX ст. відомий ужгородський натураліст і колекціонер, гімназійний професор, доктор наук С. Лаудон — випускник відділу філософії Будапештського уні-

верситету. Ці експонати були куплені для музею у сім'ї С. Лаудона за мізерну, символічну ціну. Незаперечну наукову цінність становлять і ентомологічні колекції місцевої фауни комах ужгородського гімназійного професора Артура Ваври, зібраних у першій половині XIX ст.

На окрему і особливу вдячність заслуговують імена тих людей, які, проринувшись ідеєю важливості, своєю громадянською позицією сприяли збагаченню колекції університетського зоомузею.

Серед них і два видатні радянські ентомологи зі світовим ім'ям — лєнінградські професори О. Л. Крижановський і Г. С. Медведєв, що подарували для музею колекції комах Середньої Азії і Кавказу.

Не можна обійти увагою ті наукові та науково-освітні установи колишнього Радянського Союзу, які відгукнулися на прохання молодого західноукраїнського університету, реально допомогли Зоологічному музею не тільки розвиватися, а й відбутися:

- Зоологічний музей Зоологічного інституту АН СРСР (м. Ленінград), Зоологічний музей Інституту зоології і паразитології АН Литовської РСР (м. Вільнюс), Державний природознавчий музей АН Української РСР (м. Львів), Зоологічний музей Московського державного університету, Зоологічний музей Київського державного університету, Зоологічний музей Кишинівського державного університету (Молдавська РСР), Зоологічний музей Томського державного університету, Зоологічний музей Горьковського (нині Нижній Новгород, Росія) університету, Зоологічний музей Самаркандського державного університету (Узбецька РСР), Зоологічний музей Одеського державного університету, Зоологічний музей Харківського державного університету,

- Біологічна станція Інституту гідробіології АН УРСР (м. Одеса), Біологічна станція Одеського державного університету (м. Красноморськ),

- Державний заповідник «Асканія-Нова», Астраханський державний заповідник, Південно-Сахалінський державний заповідник, державний заповідник «Кизил Агач» (Азербайджанська РСР),

- китобійна флотилія «Слава» (м. Одеса).

Зусиллями кількох поколінь ентузіастів, згаданих нами вище, музей виріс у визнаний не тільки в Україні, але і за її межами навчально-виховний, науковий і еколого-натуралістичний зоологічний центр.

Понад 5 тисяч виставкових експонатів в експозиційних залах з усіх континентів світу і Карпатського регіону, більш ніж 150 тисяч екземплярів різноманітних представників тваринного світу у наукових фондах — це неоціниме наукове багатство Зоологічного музею сьогодні. Але складалося, формувалося і зростало це багатство по крупинах, поволі і неабиякими зусиллями великої кількості зацікавлених осіб не тільки з Ужгородського університету, але й цілого колишнього Радянського Союзу.